

THE JADID MOVEMENT AND LITERACY ISSUES IN TURKESTAN

Axrarova Zebuniso Baxromovna,
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the
Department of “Pedagogical Education”,
Faculty of Social Sciences, National University of Uzbekistan,

Abstract

This article discusses the Jadidism movement, an enlightenment movement of the early 20th century, and its activities in the field of school education in Turkestan. It covers their efforts regarding the education and upbringing of the younger generation, as well as their intense struggle for the literacy of women and girls.

Keywords: School education, Jadidism, literacy of women and girls, enlightenment.

Introduction

JADIDCHILIK HARAKATI VA TURKISTONDA XAT- SAVOD MASALALARI

Axrarova Zebuniso Baxromovna,
O‘zbekiston Milliy universiteti Ijtimoiy fanlar fakulteti “Pedagogik ta’lim”
kafedrasi dotsenti, pedagogika fanlari nomzodi
UDK: 378.1:005/b

Ushbu maqolada XX asr boshlaridagi ma’rifatparvarlik harakati bo’lgan jadidchilik va ularning Turkistonda maktab-maorif sohasidagi faoliyatlari, yosh avlod ta’lim- tarbiyasi borasidagi harakatlari shu bilan birgalikda xotin- qizlar savodi masalalaridagi qizg’in kurashlari haqida so‘z yuritiladi.

Tayanch so‘z va tushunchalar: maktab maorif, jadidchilik, xotin qizlar savodi, ma’rifatparvarlik.

ДЖАДИДСКОЕ ДВИЖЕНИЕ И ПРОБЛЕМЫ ГРАМОТНОСТИ В ТУРКЕСТАНЕ

В данной статье рассматривается просветительское движение джадидизма начала XX века, их деятельность в сфере школьного образования в Туркестане, усилия по обучению и воспитанию подрастающего поколения, а также их активная борьба за грамотность женщин и девушек.

Ключевые слова и понятия: школьное образование, джадидизм, грамотность женщин и девушек, просветительство.

Tadqiqotning dolzarbligi shu bilan belgilanadiki, bugungi ta'lim tizimi zamonaviy tendensiyalar, trendlar, texnologiyalar, metodlar bilan global ta'lim tizimining bir qismiga aylanib borayotgan bir vaqtda, tarixiylik, o'tmishda ma'rifatparvar allomalar qoldirgan buyuk meros saboqlarini o'rganish va xulosa chiqarish ham o'ta muhim hisoblanadi. Shu o'rinda jadidchilik harakati va uning ma'rifatparvar namoyandalari qoldirgan ulkan meros ham bugungi ta'lim tizimi uchun dolzarb muammolardan sanaladi. XX asr boshlaridagi ma'rifatparvarlik harakati ijtimoiy hayotning ko'plab tomonlarini o'z ichiga qamrab oldi. Yangi usul maktablarini ochish, milliy teatr yaratish, gazeta, jurnal, kitob nashrini amalga oshirish ishlari birinchi galdagi vazifalardan sanaldi. Chunki bu tadbirlarning barchasi, eng avvalo, mustamlaka Turkiston ahlini ozodlik sari boshlash vositalaridan edi.

Turkiston bolalarini ilmsiz qo'yimaslik, ularni dunyoga teran ko'z bilan boqishga o'rgatish muammosi taraqqiyparvarlar uchun bosh masala sanaldi. Shuning uchun jadid maktablari, kutubxonalar, milliy matbuot keng quloq yoydi.

Tadqiqotning maqsadi, jadidchilik harakati namoyandalarining Turkistonda ayollar savodi masalalari va uning o'z davri sharoitida hal etish masalari o'rganish hisoblanadi. Turkiston jadidlari madaniy va ma'rifiy faoliyatlarida yangi usul maktablari ochish, yoshlarga qisman diniy va dunyoviy bilimlar berish bilan cheklanmadilar. Mustaqillik va istiqloq uchun kurash g'oyalarini ham ilgari surganlar. Shu yo'lda jadidlar xotin-qizlar masalasiga ham alohida e'tibor berib, dunyoviy ishlarni bajarishda xotin-qizlar ham erkaklar qatorida teng bo'lishlari kerakligini ta'kidlaganlar. Ular o'rtasida farq bo'lmasligi, teng huquq va majburiyatlarga ega bo'lishlari kerakligini uqtirganlar. "Bugun insoniyat olamining tirikchiligi yolg'iz xotunlar soyasidaginadir deb aytsak, shoyad xato

qilmagan bo‘lurmiz. Xotunlar butun olam insoniyatining onasidirlar: payg‘ambarlar, rasullar, podshohlar, olimlar, adiblar va shoirlar hammasi shul muhtaram volidalarning bolalaridirlar. Binoi alia xotunlar izzat-u va muhtaramdurlar. Shuning uchunki, islom dini xotunlarin eski zamonlarda huquqsiz va erlar qo‘lida xor bo‘lib turmaklaridin xalos etub, alarga keng huquqlar beribdur”, deb yozilgan edi jadidlarning matbuot organi bo‘lmish “Sadoi Turkiston” gazetasida. Shu o‘rinda hikmatlardan quyidagilarni keltirish o‘rinlidir: “Xotunlar ilmi bo‘lmoqlari lozim. Ilmi bo‘lmagan kishi tarbiya usulidai albatta mahrum bo‘ladi. Bolalar tarbiyasi xotinlarga maxsus bir vazifa bo‘lgani uchun tarbiya qiluvchilarning bilim darajalari yuqori bo‘lmog‘i taqozo etiladi”. Shuni ta’kidlash kerakki, Ismoilbek Gasprinskiy 1884-yil “usuli jadid” maktabini ochib, maorif tizimini isloh etish borasidagi g‘oyalarini “Tarjimon” gazetasida e‘lon qilib, maorif tizimi oldida hal etish kerak bo‘lib turgan vazifalardan biri – qizlar maorifiga ham alohida e‘tibor berish lozimligini ta’kidlagan¹.

Jadidchilik harakatining namoyandasi Abdurauf Fitrat esa kelajak avlodlarimizning ongsiz, irodasiz, tarbiyasiz, nodon va johil bo‘lmasliklari uchun xotin-qizlar o‘qimishli, sog‘liqni saqlash va bolalar tarbiyasidan xabardor bo‘lishlari kerakligini zarur deb biladi. U tarbiyani juda muhim ijtimoiy hodisa, jarayon deb biladi va unda “oiladagi mushkul vazifa go‘dak tavalludidan so‘ngi er-xotin bo‘yniga tushadigan farzand tarbiyasidir”, – deb ta’kidlaydi. Chunki avlod tarbiyasi – millat tarbiyasi deb, Fitrat “millat onasi” degan g‘oyani o‘rtaga tashlaydi va bunda millat kelajagini ko‘radi.

Umuman, bola tarbiyasida ona asosiy rolni o‘ynaydi. Bu haqda manbalar shunday guvohlik beradi: “Tarbiya axloqiyalari maktabdan ko‘ra muhtarama onalar quchog‘ida axtarilmog‘i lozimdur. Bolalarimizni matlub darajada adablik va tarbiyatlik qilmoq xohishimda bo‘lsak, ishda onalarimizni “ilmi tarbiya al-atfol”dan bahrador etmog‘imiz, to‘g‘risi, bolalarimiz inson bolalari kabi bo‘lsinlar desak, eng avval boshlab, onalarimizni tarbiya va ta’lim eta oling. Yo‘qsa bolalardan, maktablardan momil bo‘lgan foyda husula kelmas. Chunki oiladagi ishlarni, yumushlarni bajarib, ona bolalari bilan birga bo‘ladi. Demak, jadidlar tarbiya bilan shug‘ullanuvchi ayollar ham o‘qib, bilim olishlari kerak, deb hisoblaganlar.

Asosiy qism. XIX asr oxiri – XX asr boshlarida ommalashgan otinchilik qizlar uchun boshlang‘ich ta‘lim vazifasini ado etdi. Ularga bibixalifa yoki bibiotinlar dars berganlar. Maktab yillarida qizlar o‘z bibiotinlari boshchiligida asosan “Haftiyak”ni, Qur‘onning 2-3 surasini o‘qib o‘rganganlar. Qur‘onning boshqa suralarini esa uylarida o‘rgatishgan. “Qizlar uchun ilm mutlaqo ortiqcha. Qizlarni tikish, bichish va to‘qishga o‘rgatinglar, o‘qish va yozishni chetga surib qo‘yinglar, – degan jamoatchilik fikrining mavjudligi adabiyotlarda keltiriladi. – Tarixiy bilimlar esa asosan payg‘ambar va avliyolar haqidagi afsonalarni o‘z ichiga oladi. Kamdan-kam qizlar o‘qishga o‘rgatiladi, undan ham kam hodisalarda – yozishga; ulardan ko‘pchiligi asosan kunduzgi ibodat, namoz o‘qish bilan band”– deb, shu davr maktab-maorifiga baho beriladi. Turkistondagi maktablarda qizlar ko‘proq fors va turk she‘riyatini o‘rganib, yozuvga kam e‘tibor berganlar. Maktablarni tugatishlari bilan qizlarning o‘qishlari ham tugagan. Ularga umuman dunyoviy fanlar o‘qitilmagan va dunyoviy ishlarga aralashish mumkin bo‘lmagan. Ba‘zi joylarda qizlar maktabi bo‘lsa-da, otanalar bir yildan keyinroq qizlarining o‘qishini to‘xtatib qo‘yar, odatda ularni juda yosh erga berib yuborardilar.

Biz bugun bu davrda qizg‘in bahs-munozaralarga sabab bo‘lgan yana bir masala – hali tadqiqotchilarimiz e‘tiboridan chetda qolib kelayotgan xotin-qizlar savodi, ularni qizg‘in ijtimoiy-siyosiy faoliyatga jalb etish masalasi haqida fikr bildirmoqchimiz.

“Turkiston viloyati gazetasi”ning 1909-yil 29-noyabr sonida chop etilgan maqolada yozilishicha, Toshkent shahridagi musulmon qizlar o‘qiydigan maktablardan birida teatr tomoshasi bo‘ladi. Bu tomoshada musulmon qizlari yuzlari ochiq holda sahnaga chiqib rol o‘ynaydi. Buni ko‘rgan ikki musulmon erkakning rosa asabi qo‘ziydi.

Ushbu maqolaga hamohanglikni gazetaning 1909-yil 64-sonidagi “О покрывалах лица мусульманскихъ женщин” sarlavhali muallifi noma‘lum maqolada ham ko‘rish mumkin.

Muallif yana bir voqeani keltiradiki, unda bir erkak yonidagi ayolning qo‘lidan o‘pib, musulmonlarga qarata sizlar ham ayollarga shunday munosabat qiling, deb go‘yoki o‘rnak ko‘rsatadi.

“Bizning bul tariqa xohish va niyatimiz yo‘qdur”, deb ajablanadi muallif.

Ko‘rib o‘tganimizdek, bunday maqolalarning barchasida ham ayollarning oddiy turmush tarzlari, ijtimoiy ahvollari haqida so‘zlashdan nariga o‘tilmaydi.

Xotin-qizlar savodi masalasi o'sha davr tafakkur taraqqiyotida buyuk o'zgarishlar yaratgan jadid namoyandalarini ham o'ylantirgan muammolardan biri edi. Jadidlar ushbu masalani millat ozodligi, vatan taraqqiyoti singari buyuk "dard" sifatida qabul qildi. Bu dardga malham qidirishni kun tartibiga qo'ya bildi. Ilmda etuk farzandlar tarbiyalash vazifasini etakchi o'rinlarga qo'yar ekan, albatta, bu o'rinda onalar, ayollarning xizmati yuksak bo'lmog'ini uqdirgan. Gazetadan minbar sifatida foydalanayotgan jadidlar "Turkiston viloyati gazetasi"da e'tiborga sazovor maqolalar e'lon qildilar.

Shulardan biri "Xotunlarga ilm lozummu?" sarlavhasi bilan chop etilgan maqoladir. Uning muallifi qo'qonlik Fayzulla afandi Turkiston ayollarining haqiqiy ahvoli-ruhiyasi haqida jon kuydirib yozadi. "Bizda faqat xotinlarni odamlar ko'zidan yashirmoq kerak yoki ularni nikohlab xotin qilmoq kerak, degangina qashshoq tushuncha bor, xolos. Xotinlar, avvalo, bizning onalarimiz, bizning och-yalong'ochligimizdan boxabar bo'lib, birovlariga haqorat qildirmay o'stiradi. Shunday buyuk zotlarimiz esa ilmsiz. "Agar biz olim, musulmalar tarbiyasun ko'rgan bo'lsak, to norasida vaqtimizda aqlimizga odam va rivoji islom birlashgan bo'lsa, qalbimizga hamiyat va diyonat hissi o'rinish bo'lsa, bilmak va bildirmakni ma'nisidin xabarimiz bo'lsa, ... nima uchun bu kunga qolub ilm dushmani, insoniyat zarari o'lur eduk?", degan savolni o'rta tashlaydi. Muallifning o'zi ham bu savol atrofida fikr qilib, javob qidiradi: "Demakki, bizning doimo yonimizda bo'ladigan ham, tarbiya berib, ertalab maktabga kuzatuvchilar ham onalarimiz ekan, xo'sh ular "tarbiyai atfol"ni qayerdan o'rgandilar? Erklaridanmi? Axir, erklarining o'zlari ilmsiz bo'lsa... Yoki muallima otinbibilardan o'rgansin deysizmi? Bu muallimlar qaysi dorilma'lumotda o'qublar, qaydan tahsili ilmun funun qildilarki, kelsunlar-da hamjinslarin rioya haqqa targ'ib qilsunlar", deydi va o'z maqolasini quyidagicha xulosalaydi: "Bizlar mundog' bo'lg'onchiq jaholat-u xom-xayolot uyasidan chiqub-da bu asr taraqqiyda na ila millatni va oning obro'yini muhofaza qila olamiz". Muallif bu borada Turkistonning ko'zga ko'ringan taraqqiyparvar ulamolarini bahsga chorlaydi: "Mashhur Turkiston ulamosi va ahli qalamlardin Fozil mulla Olim maxdum va Mahmudxoja afandilardin bu masala xususida fikrlarun yozmoqni istarjo aydaman".

Albatta, Mahmudxoja Behbudiy bu maqolani bee'tibor qo'ymay, gazetaning sentabr sonida "Feleton" rukni ostida "Fayzulla afandiga javob" sarlavhasi bilan xat yo'llaydi. Muallif maqolada Turkistondagi bugungi ahvol, ilm-ma'rifatga

munosabat haqida uzoq to'xtaladi. Ilm-u ma'rifatga musulmonlarning munosabati umuman pastligidan iztirobga tushadi. "Men ko'pdan beri ijtimoiy-ma'rifiy maqolalar yozib kelaman. Lekin ba'zilar bu maqolalarimda "siyosat"ni ko'proq ko'ribdi. Ba'zi millatlar esa mendan xafa emishlar, go'yoki men ularni yerimizni va ishimizni tortib olyapti, deb yomonlagan emishman. Hattoki, men raislik qilayotgan Samarqand kutubxonasiga Qur'oni Karimni qo'ymas emush, deb ham fitna qilishmoqda", deydi Behbudiy kuyunib. Ahvol shunday ekan, xotinlarni ilm-u ma'rifatga tortmoq masalasini o'ylab ko'rmoqning o'zi ham ancha mushkul, degandek kinoya qiladi. Ilm olmoqning barchaga barobar farz qilinganligini o'z maqolasida "har bir muslim va muslima ilm olmoqlari farzdur", iborasini keltirib ta'kidlaydi: va "...jinsi latifg'a ijro taklifot sha'riasini aytmoqqa ilm va o'quvdan boshqa bir sabab yo'q ekan va bu taklifotni imdaosi va fardi komili o'quv ekanlig'iga va xotunlarni o'qumoqlari lozimiga aytsa, yolg'uz ko'r va yo munofiq, mutaassib inkori boshqa aydar azizim".

M.Behbudiyning ma'rifiy qarashlariga e'tiborni qaratadigan bo'lsak, xotin-qizlarni ilm-u urfonga jalb etish masalasi etakchi o'rinlarda turganini ko'ramiz. Xotin-qizlarni endi, dorilmuallimin va dorilfununlarga tortish vaqti etgan edi. Bu borada muallif o'zining gazeta va jurnali orqali targ'ib-tashviq ishlarini keng quloqch yoydirdi. Masalan, "Samarqand" gazetining 1913-yil, 34-sonida "Muslimalar uchun maktab" degan xabar bosilgan. Bunda turkiyalik muallima Fayziya Abdurashid: Janobi haqning inoyati ila bu yil qizlarga xususiy maktab ochduk va bu yil martdan e'tiboran ibtidoiya sho'basiga shogirdlar qabul eta boshladik. Ushbu ishdan maqsadimiz shaxsiy foyda bo'lmay, faqat jamiyati bashariyag'a xizmat etmak va olami islomga tarbiyali va ma'lumotli onalar etishturmakdur", deydi.

Darvoqe, ushbu maktabga chet mamlakatlardan ham qizlar qabul qilinayotgani yozilgan. Asosan, musulmon o'lkalaridagi qizlarni ilm-u ma'rifatga chorlash, ulardan ham zamonaviy, ham diniy ilmlarda mukammal "onalar"ni tarbiyalamoq ishi asosiy vazifalardan biri sanalardi. Xabarda maktabda shu kungacha Misr, Eron, Hindiston, Qrim kabi mamlakatlardan kelgan qizlar tahsil olayotganligi ma'lum qilinadi.

Muallima Fayziyaxonim turkistonlik qizlarni ham ushbu maktabga taklif etib, murojaat uchun manzilini e'lon qiladi. Behbudiyning gazeta va jurnalida bunday xabar va maqolalar ko'plab e'lon qilinardi. Yana bir narsani ta'kidlamoq kerakki, Behbudiy o'z qizi Parvinning ham ilm-tahsilida bee'tibor bo'lmagan.

Parvinni yoshligida o'sha vaqtlarda mashhur bo'lgan va Behbudiyning o'zi bevosita hamkorlikda ish yuritgan muallim Abdulqodir Shakuriyning usuli jadid maktabiga o'qishga bergan. Uni zamonaning barcha ilmlaridan boxabar qilishga harakat qilgan. Ma'lumki, Behbudi har vaqt zamonaning etakchi tillarini o'rganmoq masalasini targ'ib qilgan. Qizi Parvinga ham shaxsiy o'qituvchi yollab, fransuz tilidan saboq oldirgan.

Parvin umrining oxirigacha Samarqand tumanining maktablaridan birida fransuz tilidan dars berib kelgan. Jadidlar yangi usul maktablarini ochib, ularda o'g'il va qiz bolalarning birga o'qishlarini tashkil eta boshlaydilar. O'z davrida Abdulla Avloniy shunday deydi²:

O'g'ul-qiz o'qusa bo'lur olim,
Johil odamlar bo'ladur zolim.
Baxt-u iqbol ilma bog'liqdur,
Ilm o'qutmoq ahsan a'molim.

Shunday maktablardan birida Abdulqodir Shakuriy Samarqandda o'g'il va qiz bolalarni birga o'qita boshlaydi. Qizlarga uning xotini dars berishga ko'maklashgan. Abdulqodir Shakuriyning bunday ishi mahalliy boylar, ruhoniylarning noroziligiga sabab bo'lgan. Shunday bo'lsa-da, bunday maktablar Turkistonning boshqa shaharlarida ham ochila boshlagan. Arxiv hujjatlarida yozilishicha, Toshkentdagi Eshonxo'ja Xonxo'jayev yangi usul maktabida 3 ta qiz, Sobirjon Rahimovning maktabida 15 ta qiz o'qigan. Ho'qand shahrining G'alchasoy mahallasida Muhammadjon Xoliqiy 1913-yilda dastlab "usuli jadid", keyin esa qizlar maktabini ham tashkil qilgan. Unda singlisi Soliyaxon Abduxoliq qizi talabalarga saboq bergan³.

Abdulla Avloniy maktabida ham qizlar o'g'il bolalar bilan yonma-yon o'tirib, tahsil olgan. Ostroumov bergan ma'lumotga ko'ra, "imtihon berganlar savollarga ko'p yaxshi javoblar berib, imtihonga borguchilarni diqqatini jalb etib, mazkur shogirdlar haqiq'a ko'p duolar qildilar va xususan, bir yosh qiz-shogirdga

10. Avloniy A. Oila munozarasi. Tanlangan asarlar. T-2. – T.: Ma'naviyat. 1998. B.135.

11. O'zR MDA, 1-I-fond, 31-ro'yxat, 943-ish, 23-varaq.

12. O'zR MDA, 47-I-fond, 1-ro'yxat, 1148-ish, 149-orqa varaq.

13. Tojiboyev R. Ma'rifat fidoyisi. // Sog'lom avlod uchun. 1999. № 4-5. B. 46.

14. Turkiston viloyatining gazetasi. 1910. 23 may.

istehson qildilar”. Yuqorida ko‘rsatilgan Sobirjon Rahimovning “Rahimiya” maktabida o‘tkazilgan qiz bolalar imtihonidan so‘ng “Toshkand xabarlar”ning muallifi “qiz maktablarimizning adadlarini ko‘paytirmoqni” so‘raydi⁴.

Buxoro jadidlari yo‘lboshchilaridan biri Sadriddin Ayniy ham dastlabki o‘qish yillarini qizlar maktabida o‘tkazgan. “Maktab yoshiga etganimda o‘zi o‘qitishga vaqti bo‘lmagan og‘am bizni qishlog‘imiz – Sektare masjidi qaramog‘idagi maktabga berdi. U maktabda biror narsa o‘rgana olmadim, shundan keyin otam meni bu maktabdan olib, qishloq imomi xotiniga qarashli qizlar maktabiga berdi. Bu maktab o‘g‘il bolalar maktabiga qaraganda birmuncha durust edi”. Ma’lumotlarga ko‘ra, qizlar 7 yoshdan o‘qishni boshlab 13 yoshga to‘lganda tugatganlar⁵.

Tavalloning “Qarindosh va hamshiralarimiz mazluma qizlar tilindan” she’rida qizlar ulardan “halokatdan”, “malomatdan” qutqarishni – o‘qitishni, erk va hurliq berishni so‘raydilar. Hattoki, kelajak oila, teng va saodatli, muhabbatli va sadoqatli turmush masalasini o‘rtaga qo‘yadilar. Holbuki, “xuddi shu yillarda o‘lkaning eng e’tiborli jurnallardan biri – “Oyna” “xotin olami vujudga fidoyi o‘lmak uzra kelmish bir maxluqi latifdur” deb yozgan bo‘lsa eng obro‘li shoirlardan biri esa “Qaysi xotunkim, ochiq yuzdur, bil fohishadur” deyishgacha borgandi. Va bu hukmron nuqtayi nazar edi”, – deb yozadi jadidlar faoliyatining tadqiqotchisi B.Qosimov. Jadidlar shunday og‘ir sharoitdan xotin-qizlarni olib chiqish uchun intildilar. Ular uchun maktablar ochdilar, kutubxonalar tashkil etdilar. Bu harakatlarni mablag‘ bilan ta’minlash uchun yo‘llar qidirdilar. Shunday yo‘llardan biri – teatr orqali edi. Masalan, 1914-yilning 6-iyunida Andijonda qo‘yilgan “Padarkush” spektaklidan tushgan mablag‘ 1500 so‘mni tashkil etib, shundan 20 foizi Andijonda qurilayotgan “qizlar gimnaziyasi” foydasiga berilgan, deb xabar beradi “Sadon Turkiston” gazetasi⁶.

Ma’rifatparvarlar Turkiston xotin-qizlarining dunyoviy ishlarda qatnashishlarini yoqlab chiqa boshladilar. Miyon Buzruk Solihov “O‘zbek teatr tarixi uchun materiallar”⁷ kitobida keltirilgan suratda 4-raqamda Ma’sumaxonim qayd etilgan. Ma’lum bo‘lishicha, bu ayol keyinchalik o‘zbek sahna san’atining mashhur namoyandalaridan bo‘lgan O‘zbekiston xalq artisti Ma’suma Qoriyevaligi

15. Sadoi Turkiston. 1914. 30 may.

ma'lum bo'lgan. U "Turon" truppasidagi ilk aktrisalaridan edi. Demak, Toshkent teatri jamoasi sahnaga ayol aktrisini olib chiqishda ham birinchi bo'lib tashabbus ko'rsatgan. Yuqoridagi ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, "Turon" truppasi muntazam ishlovchi, professional jamoa sifatida ijodiy o'sish, yangiliklar izlashga harakat qildi. Xalqning madaniy-ma'rifiy saviyasini ko'tarish yo'lida yangi shakllar topishga urindi, tashabbuslarga dadil jur'at qila oldi.

Jadidlarning qarashlarida jamiyat rivojlanishini to'xtatayotgan xotin-qizlar ijtimoiy hayoti bilan bog'liq illatlar: ma'rifat qoloqligi, qayg'u-kulfat, urug'chilik va o'rta asrdan saqlanib qolgan munosabatlardan qutulish yo'l-yo'riqlari o'z aksini topgandir. Jadidlar fikricha, xotin-qizlar o'z ayollik huquqini anglashi, talab qilishi, tiklashga intilishi, uni tuban kimsalardan himoyalashi jamiyatning teng huquqli a'zosi bo'lishi uchun diniy va dunyoviy bilim imkoniyatlaridan foydalanish sharoitlari yaratilishi zarur. Ma'rifatsiz jamiyatda o'zboshimchalik, jabr-zulm, adolatsizlik, johillik, zo'ravonlik hukmronlik qiladi. Jamiyatdagi bu tubanlik birinchi galda ayollar hayotida tezroq va to'laroq o'z aksini topadi.

Xulosa

Jadidlar dunyoqarashida ayol yor, ona, mehribon do'st, ijtimoiy zulmga uzoq vaqt bardosh bergan, unga qarshi kurashini to'xtatmagan va undan g'olib chiqqan, dinning uni чекловчи баъзи ta'limotini jur'at bilan parchalab tashlagan qahramon inson sifatida namoyon bo'ladi. Turkistondagi ayollar qismati deyarli barcha jadid ma'rifatparvarlarining tafakkurida o'z ifodasini topgan. Bu g'oyalar Turkiston xalqlarining milliy uyg'onish, milliy taraqqiyot yo'lida to'g'anoq bo'lgan o'tmish sarqitlaridan xalos bo'lib, ma'rifat manzillarini egallashi bilan bog'liq g'oyalardir.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Avloniy A. Oila munozarasi. Tanlangan asarlar. T-2. – T.: Ma'naviyat. 1998. B.135.
2. Axrarova Z.B., Sodikov U.J., Sadikova Sh.O. Umumiy pedagogika. Darslik. – T.: "Ma'rifat". 2024. B.310.
3. O'zR MDA, 1-I-fond, 31-ro'yxat, 943-ish, 23-varaq.
4. O'zR MDA, 47-I-fond, 1-ro'yxat, 1148-ish, 149-orqa varaq.
5. Tojiboyev R. Ma'rifat fidoyisi. // Sog'lom avlod uchun. 1999. № 4-5. B. 46.
6. Turkiston viloyatining gazetasi. 1910. 23 may.
7. Sadoi Turkiston. 1914. 30 may.